

Képek özönében

SOMOGYI GYŐZŐ

A képteológiáról

A barokk lehanyatlása óta az európai művészettörténet képromboló folyamat: a keresztény képvilág lebontásának története. Az egyszerű formák kultusza a klasszicizmusból eljutott a modern ízlés szürke-üres-szögletes kultuszáig, illetve az absztrakton át a „szép” teljes elporladásáig az avantgarde-ban. Ez a folyamat a technikai civilizáció diadalútjának művészeti vetülete. A civilizáció, amelyben élünk, mélyen képellenes. Liberális természetének megfelelően nem úgy, hogy az ábrázolást tételesen tiltja, hanem az úgynevezett vizuális forradalom révén, amely a villogó mesterséges fény és a reklám terrorja a szemek fölött.

A tudomány és technika olyanná formálja a világot, hogy azt nem érdemes ábrázolni, ha csak nem gúnyból. Így aztán a régi értelemben vett kép szakrális jelleget kap. Még a legsilányabb giccs is szentkép, úgy őriztetik családi fényképek és dísz tárgyak között, a szív tilalmas birodalmába visszaszorítva. A táblakép — nemcsak a vallásos témájú, de a tájkép, a csendélet is — hordozható oltár, mennyszágra nyíló ablak, a festő pedig próféta, aki az elveszett paradicsomot hirdeti.

Gajzágó Sándortól hallottam, hogy a művészet lényege nem új dolgok kitalálása, hanem egy hagyomány továbbadása.

A művészet története úgy indul, hogy Isten az embert a maga képére és hasonlatosságára teremti. Ám azonnal betiltja az ábrázolást, amint a bűnbeesett képmás, feledve a látvány szent eredetét, bálványt csinál önmagából. A művészet veszélyes dolog, hisz a teremtés utánzása. A vallástörténet azt mutatja, hogy az ábrázolás eredeti szentségét csak a legtisztább kultuszok tudják megőrizni és továbbfejleszteni. Az Istentől elforduló bábeli civilizációkban a művészet bálványozássá fajul, amivel szemben a vallási megújulás és a bölcsélet egyaránt a képtilalom parancsára hivatkozik. Kép és képrombolás végigküzdi a történelmet, így a keresztény egyháztörténelmet is. A kereszténység kezdetben a görög-római kultúra hozzá nem illő ruháiba öltözködött. Az első századok képvilága inkább az antik formát, mint a bibliai tartalmat mutatja. Ez ellen támadt fel az iszlám hatásától felerősödve a VII. századi képromboló mozgalom, amely a vallási megtisztulás jelszavával a templomrombolásig és az ábrázolás teljes tilalmáig jutott. Ám ekkorra már a szerzetesség talaján kivirágzott a provinciák antikvitás előtti gyökereiből táplálkozva, az ikonfestés és a szentképek tisztelete. Damaszkuszi Szent János alkotta meg ennek a teológiáját. Amikor a VII. Egyetemes Zsinat az ő tanítása alapján elítélte a képrombolást és helybenhagyta Jézus és a szentek képének tiszteletét, a legősibb vallásos hagyományt, a művészet szentségét tette a keresztény istentisztelet részévé.

Damaszkuszi Szent János által tudjuk, hogy a bálványimádásnak — amely az ember ellen forduló vizualitás — nem a képtilalom az ellenszere. Jézus születésével Isten emberként jelent meg a világban. Krisztus az Atya képmása (ikonja), akiben a láthatatlan Isten, a teljes

valóság szemlélhető. E szavak misztériumot rejtenek, hiszen a teljes valóságot az emberi szem — éppúgy, mint az ész — csak töredékesen foghatja fel, Szent Pállal szólva homályosan, tükrözés által. Az Újszövetség szerint Jézus az Atya Igéje (logosza) és Képmása (ikonja). Az ige fogalmi továbbélése a Szentírás és a szóbeli hirdetés, az ikon érzéki továbbadása pedig mindaz, ami a keresztény rítusban folytatódik: szertartás, zene, művészet. Jézusban Isten nemcsak szóbeli tanítást adott, hanem érzékelhető formát öltött, mint élő, látható, tapintható emberi lény jött közénk. Ez óriási többlet minden egyéb tiszteletre méltó vallási tanításhoz képest.

Amíg Jézus a földön járt, tanítványai nemcsak szavainak értelmét szívták magukba, de látták arcát, példás és jelképes cselekedeteit, érintették, együtt ettek vele. Az apostoli hagyomány nagyon is fontosnak tartja Jézus testi, érzékelhető valóját: hogy Szűz Mária megszülte, hogy testét és vérének mint ételt és italt hagyta ránk, nem jelképesen, hanem fizikai valóságában. Jézus nemcsak a Szentírás lapjain maradt köztünk, de a művészet által hagyományozott arca, keresztre feszített alakja által is. Jézusnak ez az emberteste dicsőült meg a szent hegyen, támadott föl a sírból és emeltetett az égbe, abba az örökkévalóságba, amelyben jelen volt már a teremtés kezdetén. Jézus emberi alakja a teremtés mértéke, a világ ezért emberméretű. Megtestesülése eltörölte az ábrázolás tilalmát, sőt felszólítás az ábrázolásra, amelynek ő a mintája, modellje. A keresztény művészet Jézust mutatja be, akiben az Atya vált láthatóvá. A „Biblia pauperum” évszázadokig fontosabb igehirdetés volt, mint az írott Biblia. És — beleértve a zenét, szertartást — az is marad a gyermekek, a műveletlenek, az egyszerűek, a vizuális-érzelmi típusok számára, akiknek inkább van szemük a látásra, mint fülük a hallásra.

A reformáció nem tiltott ugyan minden ábrázolást, de azért, hogy éppen Jézusét és a szentekét nyilvánította bálványoknak, kiiktatta a művészetet a vallásból, a szentet a művészetből, és a gyülekezeti teremmet lefokozott, lecsupaszított templom kiindulópontja lett a modern képrombolásnak. Egy vallás mélységét és erejét éppen az mutatja, hogy az élet mekkora területét képes megszentelni és a szentség körébe vonni. A „sola scriptura” elve leszűkíti ezt a kört, és Isten világának érzéki részét profánnak bélyegezve odaveti a sátánnak.

A művészet forrása az a túláradó és boldogító többlet, amivel a test feltámadása több, mint hogy a lélek halhatatlan, amivel az Istenszülő több, mint Jézus földi anyja, és amivel Jézus valódi testi jelenléte a kenyérben több, mint az a kétségtelen igazság, hogy Isten mindenütt jelen van. Íme az ok, amiért az európai művészet katolikus-ortodox talajon sarjadt, elgyengült a reformációban és meghalt az ateizmusban.

Igaz: az ábrázolás csak másodlagos szimbólum, a Kép képe. De az Újszövetség is másodkézi üzenet Jézusról, hisz ő maga nem írt, hanem tanítványai, illetve azok tanítványai foglalták a szavait írásba. Ahogy a Szentlélek megkülönbözteti a sugalmazott írást az apokrifától, ugyanúgy biztosítja a képi hagyomány hitelességét. Ennek szabálya az, hogy a művészet egyetlen témája Isten dicsősége. Csak az az ábrázolás megengedett, amelynek mintája és mértéke Jézus. A keresztény művészet középpontjában Ő áll, mint alfa és ómega, mint tartalom és forma. Ő általa lehetséges az emberábrázolás, illetve az ember léptékére alkotott természet ábrázolása. Ez minden kép szentségének alapja, ez az a szabály, amely megövi a bálványozástól, amely csodálatos magasságokba emelte a keresztény művészetet és élteti az idők végezetéig.